

Helvoort, T. van, *De KNAW tussen wetenschap en politiek. De positie van de scheikunde in de Akademie in naoorlogs Nederland* (Bijdragen tot de geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen VII; Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2005, 241 blz., €32,-, ISBN 90 6984 454 0).

Het boek van Van Helvoort gaat over de manier waarop de KNAW na de oorlog vorm gaf aan haar rol van bevorderaar van de Nederlandse wetenschap, in het bijzonder als adviseur van de regering. Die rol stond in de beschreven periode voortdurend op de tocht. De betekenis van wetenschappelijk onderzoek werd algemeen erkend, maar waar dat eerder betekende dat wetenschap vooral met rust werd gelaten, werd zij na de oorlog in toenemende mate een instrument waarmee de overheid de samenleving wilde vormgeven. Er kwamen nieuwe organen om de wetenschap te bevorderen en te sturen. Aanvankelijk ging het nog om zelfstandige instituten, zoals ZWO, maar vanaf de jaren zestig was er groeiende ambtelijke bemoeienis. De KNAW zag dit met lede ogen aan, enerzijds omdat op die manier de eigen positie in het gedrang kwam, anderzijds omdat zij vreesde dat op deze manier het wetenschappelijk onderzoek te weinig zelfstandigheid zou behouden. Vandaar dat de KNAW op de beleidsvoornemens uit Den Haag reageerde met reorganisaties, nieuwe afdelingen en commissies om daarmee het wetenschappelijk onderzoek in Nederland zo te organiseren dat het weliswaar aan de wensen van de overheid tegemoet kon komen, maar zich niet met huid en haar aan diezelfde overheid hoefde uit te leveren. In dit spel stond de KNAW permanent op achterstand: amper had zij zich aan een nieuwe situatie aangepast, of de overheid lanceerde alweer een nieuw beleid dat een nieuwe zwenking vereiste.

In tegenstelling tot wat de ondertitel doet vermoeden, is de positie van de scheikunde in het boek eigenlijk bijzaak. Deze staat slechts in twee van de negen hoofdstukken min of meer centraal. Ze dient daarbij als een soort case-study van de algemenere ontwikkeling, overigens alleen voor de periode na 1970. De hoofdtitel: 'De KNAW tussen wetenschap en politiek' geeft de lading beter weer. Het boek is vooral een verslag van het voortdurend schipperen tussen de eisen die vanuit deze twee polen gesteld werden. Het probleem dat Van Helvoort daarbij centraal stelt, is dat 'wetenschap' geen vanzelfsprekend en natuurlijk gegeven is, maar naar gelang tijd en omstandigheden steeds een andere betekenis kan hebben. Wanneer de wetenschapsbeoefening wordt aangepast aan de eisen van de politiek, verandert zij inhoudelijk van karakter. Juist omdat wetenschap niet vanzelfsprekend is, moest haar autonomie voortdurend bevochten worden. Dit geeft de opstelling van de KNAW een wat paradoxaal karakter: enerzijds benadrukte zij voortdurend het autonome karakter van de wetenschap, anderzijds was zij steeds bezig om die wetenschap opnieuw uit te vinden.

Van Helvoort spreekt zelf van een 'tumultueuze geschiedenis.' (190) Nu is dat een tikje overdreven. De KNAW is niet opgeheven, er zijn geen leden boos weggelopen, en geen enkele KNAW-president is ooit geëindigd op het schavot. De geschiedenis die Van Helvoort beschrijft is een geschiedenis van vergaderingen, commissies en nota's. Dat is grotendeels inherent aan zijn werkwijze. Hij baseert zich op het archief van de KNAW en zijn gegevens bestaan voornamelijk uit notulen van vergaderingen,

rapporten en notities. Dit bronnenmateriaal bepaalt grotendeels zijn blik. Een kenmerkende episode in het boek verloopt ongeveer zo: in een vergadering van de KNAW wordt een probleem gesignaleerd, daarop wordt een commissie ingesteld, die commissie produceert een rapport, en daarmee is het probleem opgelost; althans, wat er verder gebeurt is blijkbaar de moeite van het vertellen niet waard. Wanneer er een nieuwe instelling is gecreëerd (de Biologische Raad bijvoorbeeld) houdt het verhaal op bij de installatie van de leden. Dit is wel een erg bureaucratische kijk op de werkelijkheid. Verandert de wetenschap werkelijk van karakter alleen omdat een vergadering wijze mannen een advies uitbrengt of een minister een besluit neemt? Nu is het natuurlijk zo dat Van Helvoort zich vooral afvraagt hoe er *binnen de KNAW* over wetenschap wordt gedacht. Hij kan zich dus redelijkerwijs beroepen op bronnen die door de KNAW zijn geproduceerd. Maar ook hier is het sterk de vraag of de visie van de KNAW wel in de eerste plaats tot uitdrukking komt in beleidsstukken. Waar het de betrokkenen om gaat is uiteindelijk het beïnvloeden van de ministeriële geldstromen. Van Helvoort laat zien hoe de KNAW daartoe commissies in het leven roept, maar waar het geld precies terecht komt, wat voor onderhandelingsmechanismen daarbij in het spel zijn en wie ten gevolge van een bepaalde manoeuvre macht (en niet alleen een stoel) verwerft of juist kwijtraakt – dat worden wij niet gewaar. Zo lang we dat niet weten is het de vraag wat de informatie over commissies en standpunten precies betekent.

Toegegeven, dat alles te achterhalen is waarschijnlijk onbegonnen werk. Het is echter een probleem dat niet alleen bij dit boek speelt, maar algemeen voor de geschiedenis van de laatste decennia. Er wordt overal ontzettend veel papier geproduceerd, maar het is vaak onduidelijk hoe deze bureaucratische neerslag zich verhoudt tot de werkelijkheid erachter (die op zijn beurt weer ongekend complex is). Hoe herleiden wij bureaucratische procedures tot zinnige historische vragen? Onbedoeld stelt Van Helvoort een belangrijk historiografisch probleem aan de orde.

Rienk Vermij

Buikema, R., Meijer, M., Willems, W., e. a., *Cultuur en migratie in Nederland, II, Kunsten in beweging 1980-2000, III, De kunst van het overleven. Levensverhalen uit de twintigste eeuw, IV, Nabije vreemden. Een eeuw wonen en samenwonen, V, Veranderingen van het alledaagse 1950-2000* (Den Haag: Sdu Uitgevers, 2004-2005, xiii + 473, xii + 361, x + 249, xiii + 446 blz., €35,- per deel, ISBN 90 12 09776 2 (II), 90 12 09774 6 (III), ISBN 90 12 09777 0 (IV), 90 12 097753 8 (V)).

‘Het is de Lou de Jong van de migratiegeschiedenis’, zei journalist Bart Top bij de presentatie van de lijvige laatste delen van de reeks ‘Cultuur en migratie in Nederland.’ Mogen de omvang en robuuste uitgave van de delen deze rake typering schragen, de gevarieerde aanpak en de veelheid van auteurs geven het geheel toch een volstrekt ander karakter dan ‘Het Koninkrijk.’ Die chronologische vertelling in detail van dag tot dag neergeschreven door één auteur staat mijlenver af van deze boekenreeks. ‘Cultuur en migratie’ biedt caleidoscopische visies, verschillende benaderingen, talloze auteurs en onderwerpen. Te veel om allemaal te behandelen. Alle delen krijgen een korte bespreking, terugwerkend van het meest recent verschenen deel.

Het meest origineel wat betreft de aanpak is het vijfde deel, over de veranderingen van het alledaagse. De direct tot de verbeelding sprekende hoofdstuktitels laten zien met hoeveel plezier aan dit boek is gewerkt. De hoofdstukken over cultuurvermenging door verandering van stijlen, smaken en waardeoordelen in de mode, taal, eetgewoontes, hygiëne, sport, flirttechnieken en families dragen de titels ‘Mooi’, ‘Leuk’, ‘Lekker’, ‘Schoon’, ‘Sterk’, ‘Sexy’ en ‘Eigen’. In dit deel schrijven de auteurs een hedendaags vervolg op de lotgevallen van uitheemse goederen en gebruiken die ‘Holland-eigen’ zijn geworden. Koffie en Perzische kleedjes – het is bekend – stonden bij de introductie in de zeventiende eeuw symbool voor exotische luxe. Tegenwoordig is een koffiehuis met Perzische kleedjes zelfs ‘ouderwets Oud Hollands.’ Handel, fascinatie, hebzucht en toe-eigening spelen een rol in zulke processen.

De centrale vraag van het boek is: hoe is de Nederlandse alledaagse cultuur de laatste vijf decennia *door de inbreng van migranten* veranderd? Cultuurveranderingen komen tot stand door een wederzijds proces dat van geval tot geval verschilt. Door het benoemen van ‘typisch eigen’ en ‘typisch anders’ worden sociale positie versterkt of grenzen tussen groepen gemaakt, behouden of juist opgebroken.

Meeslepend en grappig geschreven is het verslag van antropologe Marjo Buitelaar over haar ervaringen in een Marokkaanse hammaan in ‘Schoon’. De benadering van de cultuur in deze stukken – alledaagse gewoontes en gebruiken – is sterk antropologisch gekleurd. ‘Toe-eigening’ door de gevestigde cultuur van ‘nieuwe’ gebruiken stuit zelden op tegenstand. Het enige voorbeeld van zulk ‘verzet’ betreft het Turkse olieworstelen. De organisatoren wilden hun grote wedstrijd liever niet direct onder de vlag van de Koninklijke Nederlandse krachtsport en fitness federatie organiseren.

De tweede reeks hoofdstukken behandelt conflicten die bij cultuurverandering een rol spelen. Zodra de gevestigde gemeenschap zich door nieuwkomers of nieuwe gebruiken bedreigd voelt, zodra nieuwkomers eigen waarden of praktijken inbrengen, komen er spanningen. Wat een culturele kwestie lijkt, wordt een machtsconflict. Zo kan het gebeuren dat autochtone Nederlanders de aparte zwemuren voor (moslim-) vrouwen niet meer zien als een van de vele ‘doelgroep-zwemuren’, maar als een

Buikema, R., Meijer, M., Willems, W., e. a., *Cultuur en migratie in Nederland, II, Kunsten in beweging 1980-2000, III, De kunst van het overleven. Levensverhalen uit de twintigste eeuw, IV, Nabije vreemden. Een eeuw wonen en samenwonen, V, Veranderingen van het alledaagse 1950-2000* (Den Haag: Sdu Uitgevers, 2004-2005, xiii + 473, xii + 361, x + 249, xiii + 446 blz., €35,- per deel, ISBN 90 12 09776 2 (II), 90 12 09774 6 (III), ISBN 90 12 09777 0 (IV), 90 12 097753 8 (V)).

‘Het is de Lou de Jong van de migratiegeschiedenis’, zei journalist Bart Top bij de presentatie van de lijvige laatste delen van de reeks ‘Cultuur en migratie in Nederland.’ Mogen de omvang en robuuste uitgave van de delen deze rake typering schragen, de gevarieerde aanpak en de veelheid van auteurs geven het geheel toch een volstrekt ander karakter dan ‘Het Koninkrijk.’ Die chronologische vertelling in detail van dag tot dag neergeschreven door één auteur staat mijlenver af van deze boekenreeks. ‘Cultuur en migratie’ biedt caleidoscopische visies, verschillende benaderingen, talloze auteurs en onderwerpen. Te veel om allemaal te behandelen. Alle delen krijgen een korte bespreking, terugwerkend van het meest recent verschenen deel.

Het meest origineel wat betreft de aanpak is het vijfde deel, over de veranderingen van het alledaagse. De direct tot de verbeelding sprekende hoofdstuktitels laten zien met hoeveel plezier aan dit boek is gewerkt. De hoofdstukken over cultuurvermenging door verandering van stijlen, smaken en waardeoordelen in de mode, taal, eetgewoontes, hygiëne, sport, flirttechnieken en families dragen de titels ‘Mooi’, ‘Leuk’, ‘Lekker’, ‘Schoon’, ‘Sterk’, ‘Sexy’ en ‘Eigen’. In dit deel schrijven de auteurs een hedendaags vervolg op de lotgevallen van uitheemse goederen en gebruiken die ‘Holland-eigen’ zijn geworden. Koffie en Perzische kleedjes – het is bekend – stonden bij de introductie in de zeventiende eeuw symbool voor exotische luxe. Tegenwoordig is een koffiehuis met Perzische kleedjes zelfs ‘ouderwets Oud Hollands.’ Handel, fascinatie, hebzucht en toe-eigening spelen een rol in zulke processen.

De centrale vraag van het boek is: hoe is de Nederlandse alledaagse cultuur de laatste vijf decennia door de inbreng van migranten veranderd? Cultuurveranderingen komen tot stand door een wederzijds proces dat van geval tot geval verschilt. Door het benoemen van ‘typisch eigen’ en ‘typisch anders’ worden sociale positie versterkt of grenzen tussen groepen gemaakt, behouden of juist opgebroken.

Meeslepend en grappig geschreven is het verslag van antropologe Marjo Buitelaar over haar ervaringen in een Marokkaanse hammaan in ‘Schoon’. De benadering van de cultuur in deze stukken – alledaagse gewoontes en gebruiken – is sterk antropologisch gekleurd. ‘Toe-eigening’ door de gevestigde cultuur van ‘nieuwe’ gebruiken stuit zelden op tegenstand. Het enige voorbeeld van zulk ‘verzet’ betreft het Turkse olieworstelen. De organisatoren wilden hun grote wedstrijd liever niet direct onder de vlag van de Koninklijke Nederlandse krachtsport en fitness federatie organiseren.

De tweede reeks hoofdstukken behandelt conflicten die bij cultuurverandering een rol spelen. Zodra de gevestigde gemeenschap zich door nieuwkomers of nieuwe gebruiken bedreigd voelt, zodra nieuwkomers eigen waarden of praktijken inbrengen, komen er spanningen. Wat een culturele kwestie lijkt, wordt een machtsconflict. Zo kan het gebeuren dat autochtone Nederlanders de aparte zwemuren voor (moslim-) vrouwen niet meer zien als een van de vele ‘doelgroep-zwemuren’, maar als een